

УДК 004:37

МЕДІАКОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА МЕТОДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ТА ЇЇ ДІАГНОСТУВАННЯ

Шарко В.Д.

Херсонський державний університет

У статті аналізуються підходи науковців до визначення структури медіакомпетентності вчителя, висвітлюються методичні аспекти медіаосвіти школярів у процесі вивчення природничих дисциплін, пропонується механізм діагностування готовності вчителя до здійснення роботи з підготовки молоді до життя в інформатизованому суспільстві

Ключові слова: *медіаосвіта, медіаграмотність, медіакомпетентність вчителя*

Однією з загальних тенденцій світового розвитку є перехід до інформаційного суспільства. У зв'язку з цим Рада Європи до числа найбільш значущих для людини (ключових) компетенцій віднесла компетенції, пов'язані з її життям в інформаційному суспільстві, і включила до їх переліку володіння новими технологіями пошуку і обробки інформації, розуміння доцільності їх застосування, здатність критичного ставлення до розповсюджуваної по каналах ЗМІ повідомлень, уміння захищатися від негативних впливів мас-медіа. Означені цілі стали стрижневими для медіаосвіти – наряду в педагогіці, що досліджує особливості вивчення закономірностей масової комунікації (преси, ТВ, радіо, відео, Інтернет та ін.). З цих причин підготовка молоді до життя й професійної діяльності у високорозвиненому інформаційно-комунікаційному середовищі, під яким будемо розуміти сукупність умов, що забезпечують здійснення діяльності користувача з інформаційним ресурсом, а також інформаційну взаємодію з іншими користувачами за допомогою інтерактивних засобів інформаційних і комунікаційних технологій, взаємодіючих з ним як із суб'єктом інформаційного спілкування й особистістю [2], входить до переліку провідних завдань сучасної освіти.

Проблеми взаємодії ЗМІ і школи стали особливо актуальними в період становлення демократичного суспільства, коли достовірність змісту медіа-повідомлень не перевіряється і читачі постають перед вибором з них таких, які можна вважати істинними і використовувати для розв'язання професійних і побутових завдань. Аналіз досвіду шкіл зі здійснення медіаосвіти школярів дає підстави для висновку, що більшість вчителів не враховує той факт, що найбільш значні зміни сьогодні відбуваються саме в інформаційній галузі й що, завдяки широкому поширенню засобів масової інформації, учень постійно виявляється під «ударом» безлічі інформаційних потоків. І вплив цих потоків ні батьками, ні вчителями, як правило, не контролюється, практично не прогнозується і не враховується.

Професійно-орієнтоване використання сучасних інформаційних технологій і системи Інтернет стає для майбутніх фахівців українського ринку праці нагальною потребою, що обумовлює необхідність внесення істотних змін в систему освіти. Проте аналіз сучасного стану підготовки молоді до функціонування в інформатизованому суспільстві дає підстави для висновку про існування суперечностей:

- між необхідністю підвищення якості підготовки випускників шкіл до використання мас-медіа у подальшому навчанні і майбутній професійній діяльності і неготовністю вчителів до формування в учнів медіаграмотності;
- між прагненням майбутніх учителів конструювати медіапростір для учнів і їх недостатньою підготовленістю до критичного сприйняття і споживання медіаінформації, а також конструювання медіаресурсів.

З означених підстав медіаосвіта вчителя, як складова його методичної підготовки до навчання учнів свого предмету, є **актуальною** і потребує найшвидшого розв'язання.

Зростання ролі засобів масової інформації в освітніх процесах і складність реального їх використання, а також зміна «дидактичного ландшафту», в умовах якого має здійснюватися підготовка учнів до життя в інформатизованому суспільстві, вимагають визначення змісту медіаосвіти вчителя, без набуття якої неможливо розв'язати дане соціальне замовлення школі. Це і стало **метою нашої статті**. Для її забезпечення необхідно було розв'язати ряд **завдань**, до складу яких увійшли: з'ясування структурного складу медіакомпетентності вчителя природничих дисциплін і визначення змісту кожного її компоненту; виділення видів робіт, виконання яких у процесі вивчення природничих дисциплін дасть можливість вчителю залучити учнів до роботи з мас-медіа; визначення критеріїв медіакомпетентності вчителя як показника його здатності до здійснення медіаосвіти школярів.

Вивчення нормативних документів, а також наукових публікацій [1, 4, 6] дало підстави для висновку, що медіаосвіта педагогічних кадрів є проблемою державного рівня, а завдання підготовки висококваліфікованих педагогічних кадрів, що володіють необхідним рівнем медіа-компетентності, актуальне на всіх рівнях державної системи педагогічної освіти (довузівська підготовка, підготовка у ВНЗ, післядипломна підготовка).

Підготовка вчителів до застосування мас-медіа у педагогічній діяльності будучи одним із важливих напрямів їх фахової підготовки, ґрунтується на спеціальних знаннях і вміннях, зміст яких пов'язаний з основними базовими поняттями медіадидактики (мас-медіа, медіазасоби, медіаосвіта, медіасередовище, медіаграмотність, медіакомпетентність особистості, медіакомпетентність педагога, методи і форми медіаосвіти, методика медіаосвіти) і орієнтований на показники готовності вчителя і учня до роботи з мас-медіа. Враховуючи те, що показником готовності фахівця будь-якої професії до виконання певного виду діяльності сьогодні визнано компетентність, характеристикою медіаграмотності вчителя вважатимемо його медіакомпетентність, яку будемо розуміти як інтегровану характеристику особистості вчителя, що ґрунтується на сукупності його мотивів, знань, умінь, цінностей і здатностей, котрі спроможні забезпечити медіаосвіту учнів різного віку [2].

Аналіз досвіду підготовки й підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в області мас-медіа та інформаційних і комунікаційних технологій дозволив констатувати, що:

1) необхідними умовами формування медіакомпетентності вчителя є наявність фундаментальної підготовки з інформатики, без якої неможлива експлуатація засобів ІКТ і реалізація їх потенціалу в освітніх цілях, а також знань з психолого-педагогічних наук, засвоєння яких необхідне для ефективного здійснення всіх функцій, пов'язаних з використанням засобів мас-медіа в навчальному процесі;

2) формування медіакомпетентності майбутніх учителів у системі вищої педагогічної освіти може бути забезпечене за умови відповідності структури й змісту їх підготовки сучасним тенденціям розвитку інформатики й ІКТ в освіті, відбору змісту і форм навчання відповідно до видів інформаційної діяльності вчителя кожного фаху, а також орієнтації навчально-пізнавальної діяльності на розвиток професійної освітньої активності майбутнього педагога в даному аспекті методичної роботи. Аналіз стану підготовки студентів у вищих педагогічних навчальних закладах дозволяє констатувати, що програми підготовки майбутніх учителів у стінах педвузів сьогодні орієнтовані на формування в них загальнокористувацької й загальнопрофесійної (базової) складових медіакомпетентності; умови для формування предметної складової медіакомпетентності є недостатніми для подальшого здійснення медіаосвіти учнів під час навчання свого предмету;

3) в умовах недостатньої готовності вчителів до впровадження мас-медіа в навчальний процес до завдань підвищення їх кваліфікації у післядипломний період мають увійти такі, що пов'язані з формуванням власної медіаграмотності і медіаграмотності учнів.

Концептуальні підходи до формування медіаграмотності учнів засобами шкільної освіти пов'язані з використанням засобів ІКТ у навчально-виховному процесі, що вимагає від учителя:

- знання психолого-педагогічних аспектів інформатизації шкільної освіти (мотивації та урахування індивідуальних особливостей учнів при роботі в Інтернет, способів активізації пізнавальної діяльності школярів);
- розширення можливостей пред'явлення навчальної інформації з використанням ІКТ і управління роботою учнів в пошукових мережах;
- зміни характеру інформаційної взаємодії учасників навчального процесу;
- забезпечення умов для реалізації діяльнісного підходу в навчанні;
- застосування моделей використання засобів ІКТ в навчальному процесі, що реалізують найбільш перспективні їхні можливості (забезпечення зворотного зв'язку; можливість обробки більших обсягів інформації за малий проміжок часу; наочне представлення досліджуваних об'єктів, процесів і закономірностей; приймання й передача даних по мережі; архівне зберігання більших обсягів інформації; автоматизація процесів обчислювальної і інформаційно-пошукової діяльності, а також обробки результатів експериментів; автоматизація процесів інформаційно-методичного забезпечення, організація керування навчальною діяльністю й контролю результатів отриманих знань школярів).

Перелік наведених функціональних обов'язків, якими повинен оволодіти учитель для навчання учнів у інформатизованому освітньому середовищі, дозволяє зробити висновок про доцільність виділення в його медіаосвіті світоглядного, методологічного і прикладного блоків, а також визначення основних цілей використання медіа в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи: як інструмента для обробки навчальної інформації; як помічника у навчанні за умов збагачення змісту і впливу медіаінформації на рівень знань школярів; як засобу комунікації і інструменту моделювання дійсності та дослідження її властивостей.

З огляду на зазначене вважаємо за доцільне виділення в структурі медіакомпетентності вчителя природничих дисциплін трьох складових: загальнокористувацької, загальнопедагогічної і предметної медіакомпетентності.

Вимоги до базової (загальнопедагогічної) медіакомпетентності вчителя, що забезпечують ефективність навчально-виховного процесу з використанням засобів інформатики й ІКТ, можуть бути представлені у такому обсязі:

- мати знання: про закономірності навчально-виховного процесу в умовах інформатизації освіти, про можливості засобів ІКТ у сфері педагогіки, про нормативно-правові аспекти використання освітніх ресурсів, представлених у цифровій формі; підходів до педагогіко-ергономічної оцінці технічних і програмних засобів інформатизації й комунікації, використовуваних в освітньому процесі; фізіолого-гігієнічних і психолого-педагогічних вимог до роботи учнів із засобами інформатизації й комунікації;
- мати вміння й навички: з використання різних стандартних додатків; створення баз даних освітнього призначення з використанням стандартних додатків і спеціалізованих програм; підготовки найпростіших графічних ілюстрацій засобами растрової й векторної графіки; використання інструментальних програмних засобів розробки педагогічних додатків, у тому числі й у процесі організації психолого-педагогічної діагностики й тестування, оцінки знань і вмінь учнів з використанням засобів автоматизації; керування навчально-виховним процесом з використанням стандартних додатків і спеціалізованих програм; створення власних інтернет-ресурсів освітнього призначення за допомогою html-редакторів, стандартних додатків і спеціалізованих інструментальних засобів;
- мати практичний досвід: використання в процесі підготовки до уроку баз і банків даних навчально-методичних розробок і іншого потенціалу розподіленого інформаційного ресурсу локальних і глобальних інформаційних мереж; організації різних видів навчальної діяльності на уроках з обробки, зберігання, передачі навчальної інформації, а також при реалізації інформаційної взаємодії між

учасниками навчального процесу з використанням інформаційних програм, реалізованих на базі технології мультимедіа (на CD-ROM) і ресурсів телекомунікаційних мереж (Web-Додатка); участь у роботі мережних об'єднань викладачів, інтернет-конференціях з метою підвищення свого професійного рівня.

Вимоги до предметної складової медіакомпетентності вчителя фізики можуть бути сформульовані у такий спосіб [3]:

- мати знання: про сучасні інформаційні системи, значимі для освоєння змістовних ліній курсу фізики й формування міжпредметних зв'язків у шкільних курсах фізики й інформатики; про фізичні основи створення засобів ІКТ; про сучасну педагогічну практику використання засобів ІКТ у процесі вивчення фізики; про основні мультимедійні і мережні освітні ресурси з фізики, реалізовані на CD-ROM і Web-Сайтах, та особливості методичних підходів до викладання фізики в умовах інформатизації освіти;
- володіти вміннями і навичками: відбору технічних і програмних засобів ІКТ на основі педагогіко-ергономічної оцінки, використання яких доцільне у процесі вивчення фізики; створення власних мультимедійних матеріалів базовими засобами ІКТ і спеціальними інструментальними засобами на основі бібліотек, електронних наочних приладів з фізики й інших інформаційних джерел; використання засобів ІКТ у якості інструментів пізнання фізичних об'єктів, явищ, процесів при здійсненні експериментальної діяльності за рахунок реалізації можливостей комп'ютерного моделювання; керування за допомогою засобів ІКТ реальними об'єктами, лабораторними установками або експериментальними стендами, моделями різних об'єктів, явищ, процесів, промислових або лабораторних установок;
- мати практичний досвід: комп'ютерного моделювання фізичних процесів, надмірно швидких або повільних, небезпечних або дорогих для відтворення в шкільних умовах; проведення комп'ютерних експериментів; керування навчальним, демонстраційним устаткуванням, що може бути з'єднане з комп'ютером; використання програмних засобів і апаратного обладнання для здійснення інформаційної діяльності зі збору, обробки, зберігання й передачі інформації під час здійснення фізичних експериментів (реальних і «віртуальних»); автоматизації процесів обчислювальної й інформаційно-пошукової діяльності; комп'ютерної візуалізації інформації про досліджувані об'єкти, приховані в реальному світі, побудови на екрані графіків і діаграм, що описують динаміку досліджуваних закономірностей.

Зміст професійної та предметної медіакомпетентностей вчителів інших природничих дисциплін аналогічні до змісту цих складових медіакомпетентності вчителя фізики. Їх наявність є основою для оновлення методик вивчення цих навчальних предметів у школі.

Визначення напрямів оновлення підходів до організації навчального процесу, орієнтованого на підготовку учнів до життя в інформатизованому суспільстві, спонукало до аналізу досвіду з розв'язання цієї проблеми вчителів і науковців [2-8]. Результатом пошуку став висновок про те, що важливими для медіаосвітніх цілей можуть бути результати, пов'язані з:

- включенням позашкільної інформації в систему формування знань у навчальному процесі та використанням цих знань при сприйнятті й критичному осмисленні медійної інформації;
- формуванням в учнів умінь вірно її інтерпретувати і розуміти сутність повідомлень та їх адресну спрямованість і мету інформування;
- виробленням в учнів особистісної позиції стосовно схованого змісту інформації;
- знаходженням необхідної інформації в різних джерелах та її систематизацією за заданими ознаками;
- переведенням візуальної інформації з однієї знакової системи кодування в іншу;

- трансформуванням інформації, зміненням її обсягу, форми, знакової системи, носія відповідно до мети комунікативної взаємодії й особливостей аудиторії, для якої вона призначена;
- знаходженням помилок в одержаній інформації і внесенням пропозицій з їхнього виправлення;
- сприйманням альтернативних точки зору й висловлюванням обґрунтованих аргументів « за » і « проти » стосовно кожної з них;
- установами асоціативних і практично доцільних зв'язків між інформаційними повідомленнями;
- виділенням головного в повідомленні та іншими прийомами роботи зі змістом інформації.

Досягнення означених результатів вимагає від учителів відповідної підготовки, пов'язаної з умінням здійснювати свою професійну діяльність в умовах широкого впровадження засобів інформаційних і комунікаційних технологій в освітній простір школи. Наявність цих умінь свідчатиме про рівень сформованості їх медіакомпетентності, яку розумітимемо як здатність педагога вирішувати професійні завдання з використанням мас-медіа і ІКТ, а саме:

- здійснювати інформаційну діяльність з підбору, обробки, передачі й зберігання інформаційного ресурсу, з продукування інформації з метою автоматизації процесів інформаційно-методичного забезпечення;
- оцінювати й реалізовувати можливості електронних видань освітнього призначення й наявних в мережі Інтернет інформаційних освітніх ресурсів;
- організувати інформаційну взаємодію між учасниками навчального процесу й інтерактивним засобом, що функціонує у межах ІКТ;
- створювати й використовувати психолого-педагогічні тестувальні методики, що діагностують, контролюють і оцінюють рівень знань тих, кого навчають, їх просування в навчанні;
- здійснювати навчальну діяльність учнів із використанням засобів ІКТ з метою, що відбиває особливості конкретного навчального предмета, які для природничих дисциплін пов'язані з засвоєнням теоретичного матеріалу, розв'язуванням задач і виконанням експерименту.

Важливим моментом у формуванні медіа компетентності вчителів є її діагностування. При розв'язанні цього завдання ми враховували досвід Л.А. Найдьонова [9], який на основі європейських критеріїв медіаграмотності пропонує два фундаментальних її виміри, які можна застосовувати і для діагностування рівня готовності вчителя до здійснення медіаосвіти школярів: індивідуальну компетентність та середовищні чинники. Оскільки в статті мова йде про медіаграмотність вчителя, зосередимо увагу на характеристиці індивідуальної медіакомпетентності як показника його готовності до здійснення медіаосвіти школярів.

За визначенням вченого, *індивідуальну компетентність* – це здатність особи отримувати, використовувати, аналізувати, розуміти й створювати медіапродукцію. До складу індивідуальної медіакомпетентності входить широкий набір навичок, які дають змогу підвищити рівень обізнаності щодо інформаційного простору, здійснювати критичний аналіз, творчо розв'язувати проблеми, створювати новий зміст (контент) і спілкуватися. У структурі індивідуальної медіакомпетентності вчений виділяє 3 компоненти: технічний, критичний, комунікативний.

Технічний компонент (користувацькі здібності) пов'язаний з використанням медіа і концентрується на взаєминах між індивідом і різними медіа-засобами. Технічні навички розвиваються як адаптація індивіда до специфічних вимог, які висувають медіа до своїх користувачів. Важливими при цьому є доступність медіа та готовність до їх використання. *Доступність* характеризує можливість отримувати доступ до медіа-засобів, а *використання* – стосується певних дій індивіда при користуванні медіа, коли медіа стає засобом досягнення його мети.

Когнітивний компонент (критичне розуміння) – пов'язаний з когнітивним аспектом критичного усвідомлення й оцінювання змісту медіатексту і концентрується на відносинах між індивідом і змістом (контентом) інформації. У когнітивному компоненті можна виділити 4 важливих для досягнення медіаграмотності типи когнітивних операцій:

- здатність *читати і декодувати* медіатекст;
- здатність *класифікувати* медіатексти за його окремими якостями чи за значущістю;
- здатність *оцінювати* медіа-контент за різними ознаками.

Комунікативний компонент (здатність до спілкування) пов'язаний частково з технічним і когнітивним компонентами, адже здатність спілкуватися за допомогою медіа вимагає і технічних знань, і когнітивних здібностей. Він концентрується на стосунках, які індивід будують з іншими за допомогою медіа-засобів створення контенту, включаючи соціальні відносини, громадську участь тощо.

Враховуючи специфіку професії учителя, до запропонованих Л.В. Найдьоном критеріїв індивідуальної медіакомпетентності додамо методичну, яка характеризуватиме здатність викладача проектувати використання мас-медіа у процесі вивчення свого навчального предмету.

Узагальнюючи вищенаведене, зазначимо, що діагностування індивідуальної медіаграмотності вчителя можна здійснювати за критеріями, наведеними у таблиці 1.

Таблиця 1.

Компоненти індивідуальної медіаграмотності вчителя

Критерії	Індивідуальні виміри
Технічний	Використання технічних навичок, медіаопераційні навички, які потрібні для ефективного застосування медіазасобів
Когнітивний	Компетенції критичного розуміння, здатності до критичних знань, семіотичних операцій кодування-декодування, інтерпретації, оцінки медіа тексту
Комунікативно-творчий	Комунікативні здатності. Вміння взаємодіяти з іншими і підтримувати мережі
Дидактичний	Володіння методами, формами і засобами здійснення медіаосвіти школярів у навчанні свого предмету

Результати діагностування рівня сформованості кожного компонента медіакомпетентності вчителя стануть підставою для розробки індивідуальної траєкторії його саморозвитку в даному аспекті методичної діяльності.

Висновок: Медіаосвіту вчителя можна розглядати як ресурс, що спроможний забезпечити підвищення ефективності навчання учнів у загальноосвітній школі. Сучасні електронні медіа (насамперед, телебачення, персональні комп'ютери й Інтернет) і відповідні їм медіапродукти, поєднуючи в собі можливості всіх існуючих до цього засобів масової інформації й комунікації, реалізують комплекс функцій і впливів на аудиторію. З одного боку, ця багатофункціональність, дійсно, відкриває широкий діапазон можливостей для вдосконалення навчально-виховного процесу. З іншого боку, вимагає від педагогів, що використовують електронні медіа й ресурси у своїй роботі, ретельного планування й чіткого розуміння цілей і завдань своїх занять. Умовою позитивного впливу мас-медіа на результативність навчання школярів є володіння вчителем інформацією про існуючі медіапродукти навчального призначення й умінням ефективно їх використовувати у навчальному процесі, а також умінням створювати власні ресурси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зазнобина Л.С. Медиаобразование в школе: как же выжить в мире СМИ?. – VIVOS VOVO №16 1999 <http://vivovoco.rsl.ru/VV/PAPERS/MEN/MEDIA.HTM>
2. Роберт И.В. Толкование слов и словосочетаний понятийного аппарата информатизации образования // Информатика и образование. – 2004. – № 6. – С. 63-70.
3. Акуленко В.Л., Босова Л.Л. Методические рекомендации по формированию ИКТ-компетенции учителя физики в системе повышения квалификации. – 2-е изд. – М.: ИИО РАО, 2010. – 68 с.
4. Медіакультура особистості: соціально-психологічний підхід: Навчально-методичний посібник / За ред. Л.А. Найдъоновой, О.Т. Баришпольця. – К.: Міленіум, 2010. – 440 с.
5. Мясникова Т.В. Развитие медиакомпетентности студентов университета / Т.В. Мясникова: Автореф. дис. ... канд. пед. наук 13.00.01 / Т.В. Мясникована. – Оренбург, 2011. – 24 с.
6. Соколова Н.Ю. Использование компонентов медиаобразования при изучении квантовой физики: Автореф. дис. ... канд. пед. наук 13.00.02. – М., 2004. – 24с.
7. Медиаобразование, интегрированное с базовым / Под ред. Л.С. Зазнобиной /Л.С. Зазнобина. – М., 1999. – 241с.
8. Власенко И.С. Медиаобразовательные технологии в системе изучения курса «Русский язык и культура речи» в вузе /И.С. Власенко. – Автореф. дис. ... канд. пед. наук 13.00.02. – Ярославль, 2011. – 24 с.
9. Європейські критерії медіа-грамотності (фрагмент з програми Найдъонова Л.А. Медіапсихологія: основи рефлексивного підходу) На основі «Media Literacy Study The Framework» Доступ: http://ec.europa.eu/culture/media/literacy/docs/studies/eavi_annex_b_framework_rev_en.pdf.